

УДК 94(564.3).03“1931”

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2018.29.153357>

Станіслав Ковальський,

ORCID.ORG/0000-0002-2958-4797

кандидат історичних наук

доцент кафедри нової та новітньої історії

Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова

(Одеса, Україна)

svk221@ukr.net

КІПРСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1931 р. В ІМПЕРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Анотація.

В статті розглядається кіпрське повстання 1931 р. Надано комплексний аналіз причин повстання, враховуючі такі кризові явища як дезінтеграційний процес Британської імперії, економічна депресія початку 1930-х рр., політичні, економічні та релігійні передумови на острові в другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр. На основі європейської преси, мемуарів та колоніальних звітів досліджується перебіг кіпрських подій та наслідки як для англійської колонії, так і для Середземноморського регіону.

Ключові слова. Кіпрське повстання 1931 р., Британська колоніальна адміністрація на Кіпрі, Роберт Сторрс, грецький націоналізм, енозіс, «Акт про повстання».

Stanislav Kovalskyi

ORCID.ORG/0000-0002-2958-4797

*PhD, associate professor, Faculty of History and Philosophy
Odessa I. I. Mechnikov National University
(Ukraine, Odessa)
svk221@ukr.net*

THE CYPRUS UPRISING OF 1931 IN THE GREAT BRITAIN'S IMPERIAL POLICY

Summary

The paper is devoted to the Cyprus uprising of 1931. The comprehensive study of the rebellion was conducted in the article. The disintegrating processes of the British Empire, economical and religious factors, domestic and external policy were analyzed as the main reasons of the uprising. The paper focuses on the similar features of the Greece and Turkish policy towards the Cyprus problem at that period. An attention was paid to the external influence on the home policy in Cyprus. The British colonial administration and its policy were in the focus of view in the paper. The main idea of the article is the system connection between the Cyprus uprising of 1931 and imperial and regional processes before and after the mentioned events.

The October rebellion, the Greek Cypriots raised in 1931, was an integrate problem of the British Empire from the one hand and the local problem of Greek and Turkish nationalism from another. The matter requires to take into account both cases. The Cyprus uprising of 1931 took place against a background of the anti-colonial trends in Ireland, India and Canada at that period. This fact allows us to conclude that the Cyprus events have general imperial features.

Objective economic reasons also underlay the rebellion in Cyprus. Great Depression of 1929-1933 decreased deeply living standard on the island by reducing consumption of Cyprus export goods and travel service all over Europe. The Greek and Turkish home policy caused Cyprus negative processes as well. That's why the beginnings of the

Cyprus uprising of 1931 was accompanied by Orthodox religious and Greek nationalistic slogans.

The political conflict in Cyprus turned into the riot's preconditions. During the first stage of the riot British colonial authorities showed their inability to settle the problem in time. Incoherence of the army and police activity led the Governor's residence to be burned down. That accident was called the most shameful humiliation British Empire ever obtained at the interwar period. Riot's scales demonstrated the general Greek-community orientation. The Turkish-Cypriot's reaction and their role in the uprising's suppression provided a basis to the future inter-communal conflict.

The events of the Cyprus uprising of 1931 were an integral part of the imperial and regional processes. The main causes of the rebellion demonstrated its general empire character. Political processes in Greece and Turkey influenced the Cyprus problem. That was reflected at slogans and ideas of the rebels. This accident, in addition, worsened Greek-Turkish relations. Mentioned facts argued that the Cyprus uprising of 1931 intensified anti-colonial attitudes and interethnic tensions between Greeks and Turks on the island for decades ahead.

Key words

The Cyprus Uprising of 1931, British colonial administration in Cyprus, Robert Storrs, Greek nationalism, Rebellion Act.

Постановка проблеми. В жовтні 1931 р. європейська преса сповістила про те, що на британському острові Кіпр палає будинок Губернатора, а кіпріоти вчинили безпрецедентний бунт проти колоніальної адміністрації (Evening Post, 1931). За висловом англійського дослідника Роберта Голланда, подібного приниження Британська імперія не зазнавала від жодної своєї колонії у період між Першою та Другою світовими війнами (Holland, 1998: 4). І, хоча, на фоні ірландської війни та акції непокори в Індії, кіпрське повстання не було визначальним етапом розпаду Британської імперії, воно мало наслідки для Середземноморського регіону взагалі та для грецької громади Кіпру зокрема. Жовтнєве повстання стало першою спробою греків-кіпріотів реалізувати свою прогреську мету. Після 1931 р. у турків та греків кіпріотів

сформувались власні політичні ідеї та цілі, що проявились в наступні десятиріччя. Тому, означені події дозволяють глибше розглянути коріння кіпрського питання в другій половині ХХ ст.

Аналіз джерел

В англійській історичній науці інтерес до колоніальних проблем Кіпру виник після публікації статті під назвою «Кіпр, Британська імперія та Греція» за авторством майбутньої зірки цивілізаційної теорії Арнольда Тоїнбі. Колишній кореспондент «Манчестер Гардіан» в греко-турецькій війні, а в 1930-х рр. головний редактор журналу «Огляд міжнародних відносин» та директор Королівського Інституту міжнародних відносин, висловив про імперське консервативне бачення подій на Кіпрі в 1931 р. (Тоунбее, 1931: 354-394) В подальшому до аналізу цієї тематики долучилися грецькі та турецькі дослідники, які з своїх національних позицій, часто протилежних одна одній, оцінювали кіпрську проблематику. В українській історіографії, попри значну увагу загальним проблемам імперської політиці Великої Британії в міжвоєнний період, події кіпрського повстання 1931 р. не розглядались В сучасний період спостерігається тенденція до публікації та впровадження до відкритого доступу документів внутрішньої та колоніальної політики Великої Британії. Означені обставини роблять заявлену тему актуальною з наукової точки зору.

Мета статті

Мета дослідження полягає у аналізі кіпрського повстання 1931 р., враховуючі загальноімперський аспект та специфіку регіону в контексті греко-турецьких відносин. Для реалізації поставленої мети необхідно надати комплексний аналіз зовнішній та внутрішніх причин конфлікту. Для розуміння місця цього конфлікту в рамках Британської імперії важливо зорієнтувати увагу на реакцію колоніальної адміністрації на початку повстання та її дії по придушенню греко-кіпрського руху. Залишаються відкритими також питання щодо наслідків зазначених подій, як для Середземного регіону, так і для Британської імперії взагалі. Це надає перспективи для розробки означеної теми, а зазначені аспекти являють собою першочергову мету дослідження.

Виклад основного матеріалу

Причини повстання в одній з найбільш стабільних колоній Великої Британії, якою в першій половині ХХ ст. вважався Кіпр, складала комплексну проблему. В першу чергу, виокремлюються системні причини. Найвагомішими подіями було проголошення незалежності в Ірландії в 1921 р., події в Індії та Канаді. Кіпр став частиною цього процесу. На острові почала формуватись грецька та турецька інтелігенція з представників громади, які отримали освіту в метрополії та інших європейських державах. Вони стали провідниками ідей антиколоніальної боротьби.

Вагому причину повстання складав економічний фактор. Всесвітня економічна депресія 1929-1933 рр. мала серйозні наслідки для Британської імперії. В вересні 1931 р. у зв'язку з кризою Велика Британія відмовилась від золотого стандарту та перейшла на інфляційні паперові гроші, які реагували на успішність британської фінансової системи. виправити своє становище Лондон намагався завдяки впровадженню непопулярних заходів економічного характеру в колоніях. Губернатор Кіпру Р. Сторрс зазначав в своїх мемуарах про необхідність введення непопулярних заходів для стабілізації бюджету на Кіпрі та описав вкрай негативну реакцію греків-кіпріотів (Storrs, 1937: 532). На Кіпрі були збільшені податки, впроваджені непопулярні тарифний та митний закони. Це викликало конфлікт колоніальної адміністрації з кіпрською Легіслатурою, яка не могла прийняти подібні законопроекти. Впровадження жорстких фінансових заходів на острові співпало з різким зменшенням власної економіки, що вдарило по більшості населення. На початку 1930-х рр. в Європі суттєво знизилась потреба в сільськогосподарській продукції, на якій спеціалізувалась колонія Кіпр: тютюн, цитрусові тощо. Крім того, зменшились потреби європейців й в туристичних послугах.

Ідеологічні та політичні фактори в свою чергу створили передумови для кіпрського повстання 1931 р. Політична нестабільність в Греції у зв'язку з правлінням останнього кабінету Е. Венізелоса призвела до загрози військового перевороту і збільшенню націоналістичних тенденцій. Такі обставини вимагали від грецького уряду акцентувати увагу громадськості на зовнішньополітичних, головним чином, популістських проблемах. Кіпр в більшій мірі

підходів для того, щоб відвернути суспільство від внутрішніх проблем. Гасло «єнозісу», тобто союзу із Грецією, стало одним з основних політичних ідей греків-кіпріотів в 1920-ті рр. В 1929 р. відбулись дебати щодо надання кіпріотам права на самовизначення. На початку 1930-х р. грецький консул в Ларнаці Александр Кіру проводив широку агітаційну політику за єнозіс (Storrs, 1937: 533). Дії консула кваліфікувались як міжнародне правове порушення, тому Губернатор проголосив його «персоною нон-грата». Політичну ситуацію на острові погіршував й конфесійний фактор. Важливим ідеологічним інститутом для грецької громади виступила церква. Позиція грецької православної церкви за період англійської окупації 1878-1925 рр. суттєво зросла. Священники та єпископи відверто агітували за союз з Грецією, їх вплив на громаду був надзвичайно високий, в кожному населеному пункті церковні набати мали можливість в короткий термін збирати величезну кількість людей на центральній площі. Тому, православна церква зіграла важливу організаційну роль в період повстання.

Турецький фактор також зіграв значну роль. Це позначилось в посиленні прокемальських позицій в громаді турок-кіпріотів. В 1930 р. реформи та нововведення континентальної Туреччини почали впроваджуватись й в турецькій громаді Кіпру, що означало серйозний підйом на острові турецького націоналізму. Про це свідчать вибори в Легіслатуру в жовтні 1930 р., коли за місця в Раду відбулась справжня політична бійка. Перемогло націоналістичне крило «популістів» на чолі з Некаті Узканом (Nevzat, 2005: 357). Він відстоював інтереси турецьких комерсантів та стимулював їх розвиток в протизагрозі грецьким ще коли був членом муніципальної ради столиці колонії – Нікосії (Nevzat, 2005: 360). Такий політичний хід розглядався як загроза торговим інтересам Греції та грецької громади. В 1931 р. турки-кіпріоти перейшли до активних дій, організувавши «Турецький національний конгрес». В його рамках спробували створити політичний фронт, який би склав опозицію Губернатору та туркам, які були противниками кемальських реформ (Manizade, 1974: 14). Тому, прискорення єнозісу на острові, з точки зору лідерів грецької громади, вирішило би «турецьку загрозу» та зупинило би проникнення політичного та ідеологічного впливу молодшої Турецької держави на

острів. Таким чином, в основі повстання полягав цілий комплекс економічних, політичних та етнічних протиріч, що поглиблювався загальною кризою британської колоніальної політики.

Передумовою повстання став політичний конфлікт між колоніальною адміністрацією та місцевою владою, яку представили кіпрські депутати законодавчих зборів та церква. Протистояння почалось 18 жовтня 1931 р. в Легіслатурі під час прийняття податкових законів. Ініціатором протесту став лідер грецької громади єпископ Кітійський Нікодімій Мілондас (Storrs, 1937: 535). На знак протесту британської політики він вийшов з Ради, а його прикладом скористались інші представники громади. Демарш одного із політичних та релігійних лідерів мав своє політичне продовження та громадський резонанс. Загострилась ситуація після проголошення маніфесту єпископа Нікодімія, де пролунав прямий заклик до «непокори законам іноземної влади» (Asmussen, 2006; Storrs, 1937: 536-537). Єпископ наголосив: «Заради вигоди нашої країни ми повинні не підкорюватись їх законам. Не бійтесь того, що англійці мають флот. Ми всі повинні прикласти зусилля для об'єднання і, в разі необхідності, проллємо нашу кров» (Carter, 2008). Ці радикальні галса знайшли свій відгук в громаді греків-кіпріотів і полягли в основу програми «Кіпрської радикальної спілки», створеної в той же день – 18 жовтня. Програма кіпрських радикалів повністю відповідала заявленому маніфесту. В ній лунали заклики до енозіу, аргументувалась його необхідність (The Cyprus National, 1932: 36). В якості практичних кроків пропонувалось створення єдиного політичного фронту, головною метою якого був супротив британській адміністрації. Проте, запропоновані цілі не передбачали негайне збройне протистояння, на що вказують ідеї створення друкованого органу кіпрських радикалів. Перший номер радикальної газети передбачалось видати 24 жовтня, тобто через три дні після реального початку повстання (The Cyprus National, 1932: 37). Це доводить, що повстання мало більше стихійних ознак, аніж чіткій план дії. Примітною рисою програми радикалів було й те, що виконавчий комітет складався здебільшого з представників інтелігенції: адвокатів, лікарів, журналістів та директорів шкіл.

Через два дні після оформлення радикального політичного напрямку напруга в колонії досягла свого апогею та переросла в збройне протистояння. 20 жовтня 1931 р. єпископ Нікодімій прибув в Лімасол, куди його запросив місцевий лідер націоналістів Н. Ланітіс. На стадіоні відбулась маніфестація, на яку зібралось більше 3000 чол. За описом очевидців, збір людей супроводжувався церковним дзвоном, вивішувались грецькі прапори. В той же день Нікодімій виступив з балкону міського клубу. В своїй промові стихійний лідер повстання розкритикував британську адміністрацію та призвав до «непокори злочинним законам аморального, жорсткого та ганебного режиму» (Resume of a speech, 1932: 35).

21 жовтня, коли до Нікосії дійшла звістка про маніфестацію та події в Лімасолі, повстання перекинулось на весь острів. Ціла низка міст майже одночасно спалахнула безпорядками, одними з провідників яких були священики грецької православної церкви. В столиці Кіпру відбулись найбільші акції непокори, які ввечері 21 жовтня вилились у так звану «бійку за будинок Губернатора». Біля резиденції Губернатора натовп в 5 тис. чол. відтиснув поліцію та повністю оточив будинок. Над натовпом лунали націоналістичні гасла та грецький гімн. Вищі адміністративні посадовці зробили спробу владнати ситуацію. Комісар Нікосії Гарт Девіс та мер А. Райт запропонували провести переговори з трьома делегатами від бунтівників. Але в той же час влада збільшила охорону палацу. Кризу поглиблював той факт, що поліцейські загони очолив турок-кіпріот інспектор Фаїз. Ситуація вийшла з під контролю, були побиті усі вікна резиденції. Комісар Кіпру зачитав натовпу «Акт про повстання», але його заклик до греків-кіпріотів, було проігноровано. Тоді в пів-одинадцятого вечора поліція отримала наказ відкрити вогонь. У відповідь демонстранти підпалили будинок Губернатора. В результаті пожежі згоріла приватна бібліотека Губернатора та його колекція цінних зразків мистецтва (Carter, 2008). Британських цивільних службовців вдалося евакуювати, за що турецький офіцер колоніальної поліції інспектор Фаїз був представлений до нагороди.

Наступного дня колоніальна влада стягнула до Нікосії війська з гірських регіонів. За свідченням капітана Фрімена ані команду-

вання, ані гарнізон не були готові до миттєвих дій. Навіть спостерігались підбивні дії збоку технічного персоналу англійських військ. Так, водій-кіпріот, який керував вантажівкою з офіцерами навмисно «заплутав дорогу» та «зламався», що коштувало військовим втраченого часу (Carter, 2008). Того ж дня поступили запити від комендантів Ларнаки, Лімасолу та Фамагусту на посилення режиму, що вимагало залучення більше військових сил. Тому, британська влада відреагувала на кіпрські події збільшенням військового контингенту. З Єгипту на острів були переведені два крейсери та два есмінця. З британських баз в Північній Африці за допомогою авіації також був перекинутий загін в 150 солдатів з 1-го королівського полку (Reply, 1932: 84).

24 жовтня Губернатор проголосив надзвичайний стан на Кіпрі, який був опублікований в офіційному бюлетені «Сайпрус Газетт». Згідно цьому документу злочином проти влади визнавалась участь кіпріотів в будь-яких маніфестаціях та зборах, роздрукування та розповсюдження памфлетів чи листівок. Війська отримували право застосовувати зброю для розгону будь-яких мітингів (The Cyprus Gazette, 1931) Введення надзвичайних заходів відбувалось на фоні арештів церковних та громадських лідерів. Повстання тривало до 28 жовтня за цей період були зареєстровані інциденти в 209 населених пунктах.

В звітах грецької та британської сторони були суперечливі факти щодо ходу повстання, дій англійських військ та наслідків. Яскравим прикладом різниці цих позицій виступають дві телеграми від 9 та 14 березня 1932 р., коли працювала спеціальна комісія з приводу повстання. На основі доповіді грецького посадовця був складений звіт, який і склав першу телеграму-запит до англійського міністерства до Губернатора Кіпру. В звіті зазначались цифри в 10 вбитих, більше 100 поранених. Застосовувались репресії навіть за будь-які дрібниці, наприклад, володіння друкарською машинкою могло стати приводом для утримання під арештом (Extract from a telegram, 1932: 39). В документі конфлікт був розписаний по дням, і на кожну дату припадали відверті напади солдатів на села, що супроводжувалось вандалізмом та побиттям місцевого населення (Extract from a telegram, 1932: 40-41).

Звістка про насилля з боку колоніальних військ зробила певний резонанс в британському адміністративному апараті, що потребувало відповіді. Губернатор, на основі власного розслідування, склав відповідь, яка по іншому інтерпретувала події, та показувала дії британців в іншому світлі. Людські втрати зазначались як 6 вбитих та 30 поранених. При чому додавались втрати з боку адміністрації: приблизно 40 поліцейських греків та турок-кіпріотів (Telegram from the Governor, 1932: 41). В цілому, по кожному з зауважень грецької сторони, голова Кіпру наводив роз'яснення, з яких зрозуміло що військові сили лише змушували місцеве населення ремонтувати чи відбудовувати зруйновані ними мости, дороги та інші споруди. Ці документи дозволяють виявити загальні риси конфлікту та простежити дії, як повсталих кіпріотів, так і колоніальних сил по їх придушенню. Факти застосування сили не заперечувались жодною зі сторін, питання полягало лише у їх масштабі.

Наслідки конфлікту полягали не скільки в людських чи економічних втратах, скільки в політичній площині. Придушення конфлікту спричинило нові політичні процеси на самому Кіпрі, в Греції та в регіоні Східного Середземномор'я. Як вже зазначалось, людські втрати налічували від 6 до 10 цивільних осіб та приблизно 40 поліцейських та адміністрації. В економічному плані Губернатор назвав збитки в 35 тис. фунтів (Disturbance in Cyprus, 1932: 30). Після придушення повстання відбулись репресії, які полягали у депортації заколотників. Ще під час повстання в заслання були відправлені церковні ієрархи острова, в тому числі й єпископ Нікодімії, два члени Легіслатури, три лідери радикальної спілки та два комуністи. Інші активісти та деякі учасники були притягнуті до кримінальної відповідальності. Губернатор зазначав цифру репресованих в більше ніж 2000 чол., а інші джерела називали більш точну цифру в 2952 чол., які були ув'язненні (Carter, 2008). Крім того, колоніальна адміністрація впровадила на Кіпрі репресивні закони. Конституція була скасована, Легіслатура була розпущена, політичний розвиток громад зупинився, заборонялись політичні організації, преса підпадала під жорстку цензуру. Надзвичайний стан продовжувався до другої половини 1940-

х рр. На острові кримінально переслідувались будь-які симпатії до Греції та енозісу. Каралось вивішування грецького прапору та інших символів, навіть дзвонити в церквах було дозволено лише під час релігійних служб (Asmussen, 2006). Під удар потрапила й турецька громада: були розпущені «популісти» та заборонений Турецький національний конгрес.

Події на Кіпрі безпосередньо вплинули на відносини Великої Британії з Грецією. Так, Губернатор проголосив генерального консула Греції на Кіпрі Александра Кіру персоною нон-грата, що загостило дипломатичні відносини між двома країнами. Втім, як зазначають турецькі дослідники, після 1931 р. різко поліпшились стосунки між Анкарою та Афінною, які деякий час залишались стабільними. Це було досягнуто завдяки тимчасовому закриттю кіпрського питання та заспокоєнню турків, що мешкали в Західній Фракії (Bilgic, 2005: 101).

Висновки

Таким чином, розглянувши причини та хід Кіпрського повстання 1931 р., можна визначити його характер та місце в історії Середземноморського регіону. Однієї з головних рис повстання була антиколоніальна боротьба – громада боролася проти колоніальної адміністрації. Проте, дії громади греків-кіпріотів мали стихійний характер та не перетворились у національно-визвольну боротьбу. Так як мета греко-кіпрських націоналістів полягала у енозісі, тобто приєднання острова до Греції, боротьба мала ознаки іредентизму, що позбавляло її визвольного елементу. В той же час в меншій мірі спостерігався міжетнічний конфлікт на острові, так як турки-кіпріоти не чинили організований опір, а ворогами вважались лише ті представники турецької громади, які працювали на британців. Аналогічний характер та схожі риси носив початковий етап збройної боротьби грецької громади Кіпру в другій половині 1950-х рр.

Отже, повстання 1931 р. мало невеликі масштаби та незначні втрати. Але воно стало переламним моментом в правлінні британської колоніальної адміністрації, тому що були посилені репресивні заходи, скасована Конституція, ліквідовані ліберальні елементи колоніального управління островом, заборонені етнічні

та релігійні елементи самокерування громадами. З іншого боку, це повстання та реакція британців збільшили консолідуючі елементи в рамках громади греків-кіпріотів та посилили націоналістичні тенденції, які, враховуючі помилки 1931 р., переросли в повноцінну, добре сплановану та організовану збройну боротьбу в середині 1950-х рр.

Список використаних джерел та літератури

1. Asmussen, 2006 – Asmussen J. Introduction to disturbances in Cyprus, October 1931 // Journal of Cyprus Studies. January 1, 2006. Mode of Access: <http://www.thefreelibrary.com/Introduction+to+disturbances+in+Cyprus%2c+October+1931.-a0159507413> (29.09.2018)
2. Bilgic, 2005 – Bilgic B.S. The Cyprus Crisis of October 1931 and Greece's Reaction: the Place of Turkey and Turkish Cypriots in the Eyes of Greek and Greek Cypriot Leadership // Review of International Law and Politics. Ankara. 2005. No 4. P. 91-101.
3. Carter, 2008 – Carter D. The 1931 Rebellion: A Week that Shook Cyprus. 2008. Mode of Access: <http://www.britains-smallwars.com/cyprus/Davidcarter/31rebellion/31rebellion.html> (29.09.2018)
4. Disturbance in Cyprus, 1932. – Disturbance in Cyprus in October, 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. March, 1932. London: His Majesty's stationary office, 1932. 42 p.
5. Evening Post, 1931 – Evening Post, 27 October, 1931.
6. Extract from a telegram, 1932 – Extract from a telegram from the Secretary of State for the Colonies to the Governor of Cyprus. (Sent 8.45 p.m., 9th March, 1932) // Disturbance in Cyprus in October, 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. March, 1932. London: His Majesty's stationary office, 1932. P. 39-41.
7. Holland (1998) – Holland R. Britain and the Revolt in Cy-

- prus, 1954-1959. Oxford, Clarendon Press, 1998. 368 p.
8. Manizade, 1974 – Manizade D. Cyprus. Yesterday, Today, Tomorrow. Istanbul, 1974. 94 p.
 9. Nevzat, 2005 – Nevzat A. Nationalism amongst the Turks of Cyprus: the first wave. Oulu, 2005. 463 p.
 10. 1Reply, 1932 – Reply A. Aviation – Its Capabilities To-day and To-morrow for Peace and War // The Naval Review. 1932. November. № 4. P. 705-720.
 11. Resume of a speech, 1932 – Resume of a speech delivered by the bishop of Kitium, Nicodemos, on the 20th October, 1931, at the sports ground and at the “enosis” club, Limassol (as reported by the local commandant of police) // Disturbance in Cyprus in October, 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. March, 1932. London: His Majesty’s stationary office, 1932. P. 35.
 12. Storrs, 1937 – Storrs R. The Memories of sir Ronald Storrs. New-York, 1937. 563 p.
 13. Telegram from the Governor, 1932 – Telegram from the Governor of Cyprus to the Secretary of State for the Colonies (Dated 14th March, 1932. – Received in the Colonial Office at 7.10 p.m. on 14th March, 1932) // Disturbance in Cyprus in October, 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. March, 1932. London: His Majesty’s stationary office, 1932. P. 41-42.
 14. The Cyprus Gazette, 1931 – The Cyprus Gazette. 1931. October, 24. № 2167.
 15. The Cyprus National, 1932 – The Cyprus National Radicalist Union // Disturbance in Cyprus in October, 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. March, 1932. London: His Majesty’s stationary office, 1932. P. 36-37.
 16. Toynbee, 1931 – Toynbee A. J. Cyprus, British Empire and Greece // Survey of International Affairs. 1931. London. P. 354-394.